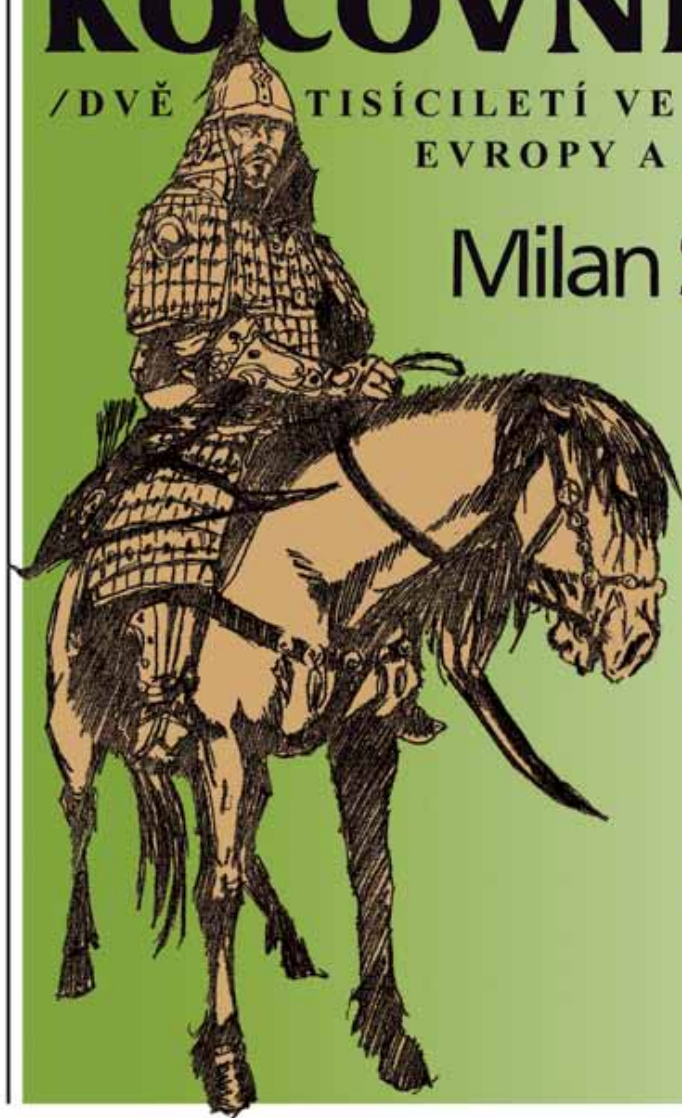

VELKÉ ŘÍŠE KOČOVNÍKŮ

/DVĚ TISÍCILETÍ VE STEPÍCH
EVROPY A ASIE

Milan Škoda

VYŠEHRA D

HISTORICA

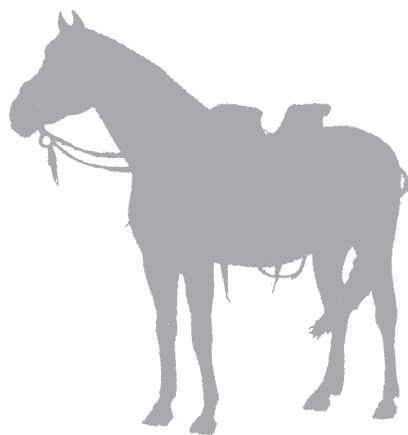
M I L A N Š K O D A

V E L K É

Ř Í Š E

K O Č O V N Í K Ů

VYŠEHRA D
P R A H A
2 0 1 5

M I L A N Š K O D A

VELKÉ ŘÍŠE KOČOVNÍKŮ

/ DVĚ TISÍCILETÍ
VE STEPÍCH
EVROPY A ASIE

HISTORICA

Věnuji Ivetě, Lucii a Milanovi

Ilustrace vybral autor
Typografie Zdeněk Stejskal
Odpovědný redaktor Filip Outrata
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2015 jako svou 1389. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 198 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.
Praha 3, Váta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

© PaedDr. Milan Škoda, 2015

ISBN 978-80-7429-660-4

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

OBSAH

ÚVOD	11
SEVEROÍRÁNSKÉ KMENY	15
Původ a dělení severoíránských kmenů	15
Skythové	19
Sarmati	27
Kultura Pazyryku	34
Massageti, Sakové, Jüe-č'	36
Kušáni	38
Parthové	40
Bojová taktika severoíránských kmenů	42
KOČOVNÉ KMENY ALTAJSKÉ JAZYKOVÉ RODINY	47
Dělení kočovných kmenů altajské jazykové rodiny	47
Počátky kmenů hovořících turkickými (tureckými) jazyky	48
Šíření turkických (tureckých) kmenů po Eurasii	51
Rasové a jazykové dělení turkických (tureckých) kmenů	52
HUNOVÉ	54
Říše Hunů Siung-nuů	54
<i>Utváření říše, boje s Čínou</i>	54
<i>Krise a zánik říše</i>	62
<i>Nástupnické říše v Asii</i>	67
<i>Bojová taktika Hunů Siung-nuů</i>	73
Hunové v Evropě	76
<i>Vpád do Evropy</i>	76
<i>Dvě „hunské paniky“, Attilova vláda a zánik říše</i>	78
<i>Fyzický vzhled, způsob života a kultura</i>	84
ŘÍŠE WU-SUNŮ – TAJEMNÍ EUROPOIDI	
NA VÝCHODĚ ASIE	87

SIEN-PIOVÉ	92
EPOCHA PĚTI BARBARSKÝCH KMENŮ V SEVERNÍ ČÍNĚ	97
ŽUAN-ŽUANI A AVAŘI	103
Říše Žuan-žuanů	103
Říše Avarů	105
ŘÍŠE TURKUTŮ – JEDNA Z NEJVĚTŠÍCH V HISTORII ..	108
Původ Turkutů a utváření říše	108
Turkuti v konfliktu velmocí	113
Zánik turkutských kaganátů	121
Bojová taktika Turkutů	127
Turkutská společnost a civilizace	129
TIBETĀNÉ	132
Utváření tibetského státu	132
Vrchol moci a rozklad tibetského státu	136
KAGANÁT UJGURŮ	144
ŘÍŠE JENISEJSKÝCH KYRGYZŮ	149
VELKÉ ZAPOMENUTÉ ŘÍŠE V ASII	154
Říše Sejanto	154
Karlukové	156
Türgešové	158
Kimakové	160
BULHAŘI	163
Nejstarší dějiny	163
Velké Bulharsko a rozsídlení bulharských kmenů	165
Povolžské Bulharsko	168
<i>Historie Povolžského Bulharska</i>	168
<i>Vojenské umění Povolžských Bulharů</i>	170
ŘÍŠE CHAZARŮ – VÝCHODOEVROPSKÁ VELMOC	172
Původ a dějiny Chazarů	172
Armáda, výzbroj, taktika	177

MAĎAŘI	180
OGUZOVÉ	187
PEČENĚHOVÉ	190
KYPČAKOVÉ-KUMÁNI-POLOVCI	192
Původ, šíření, vnitřní struktura říše	192
Bojová taktika, krize říše	194
Na Rusi a v Uhrách	195
DALŠÍ BARBAŘI V SEVERNÍ ČÍNĚ	198
Tanguti	198
Kitanové	201
Džürčenové	204
<i>Džürčenové a jejich říše</i>	204
<i>Bojová taktika Džürčenu</i>	208
KARA-KITANOVÉ A NAJMANI	210
MONGOLOVÉ	214
Nejstarší dějiny, společenské a kulturní poměry	214
Čingischán	216
Čingischánův zákoník a výboje po sjednocení	221
Výboje po Čingischánově smrti	227
Dokončení výbojů a rozklad říše	231
ZLATÁ HORDA	235
Zlatá horda, Bílá horda, Modrá horda	235
Vládcové Batu a Berke	237
Nástup islámu a období zmatků	241
Oslabování a rozklad. Kulturní odkaz	244
Turán – Tamerlánova říše	248
ZÁVĚR	254
Přehledy vládců kočovnických říší	259
Význam jmen některých vládců kočovníků	272
Seznam použité literatury	273
Rejstříky	276

ÚVOD

Nekonečné stepi táhnoucí se z východní Evropy až do severní Číny byly odjakživa domovem pasteveckých kmenů. Když se ve druhé polovině druhého tisíciletí před naším letopočtem tito lidé naučili používat koně k jízdě a následně kočovat se svými stády, začali téměř okamžitě zásadním způsobem ovlivňovat dějiny téměř celé Eurasie. Mluvili různými jazyky. Zpočátku to byly zejména indoevropské kmeny hovořící severo-iránskými jazyky, brzy se přidali lidé hovořící archaickými tureckými, mongolskými a pak i tunguzo-mandžuskými jazyky. Jedno ale měli společné. Byli to obávaní válečníci, schopní bleskových útoků, na něž se tradiční říše jen pomalu učily reagovat. Jezdci, srostlí se svými koňmi, kteří dokázali i za jízdy přesně střílet z luků na velkou vzdálenost, přiváděli nepřátelské vojevůdce k zoufalství. Případné protiútoky, mnohdy vedené velkými armádami, se mýjely účinkem, protože celé kmeny prostě ustoupily a zmizely v hlubinách stepí, případně odkočovaly za zcela pustou oblast, kterou cizí armáda jednoduše nebyla schopná projít. I když byli proti velkým civilizacím obvykle v početní menšině, jak je doloženo například při válkách Číňanů proti Hunům či Turkutům, dokázali jim mnohdy být i celá staletí zcela rovnocennými soupeři. Každý muž byl válečníkem, zvyklým od mládí na těžké životní podmínky. Pro usnadnění jízdy na koních a pro větší jistotu v boji vymysleli zásadní novinky, jakými bylo sedlo a třmeny. Vytvářeli i krásné umělecké předměty. Například umění kočovných Skythů je zcela originální a má velmi vysokou úroveň.

Dějiny je znají především jako nájezdníky, pustošící sousední země s usedlým obyvatelstvem. Oni sami ale nejen ničili, v některých případech se také postupně usazovali a spolu s původním obyvatelstvem vytvářeli významné říše, které se nakonec zařadily k předním mocnostem s vyspělou kulturou. Příkladem mohou posloužit třeba Parthové nebo Kušáni.

Mnohé z těchto kmenů jsou obecně známé, jako třeba Hunové, Avari nebo Mongolové, jiné téměř upadly v zapomenutí, i když jejich říše si s předchozími co do velikosti nezapadly. V mnoha ohledech se sice kočovnické říše od svých velkých stabilních sousedů jako byla Čína, Persie či Římská říše lišily (neměly obvykle tak přesně vymezené hranice, existovaly tu pozůstatky rodového zřízení a kmenové organizace, byl tu jiný způsob nástupnictví na trůn apod.), ve vojenské síle a politickém významu za nimi ale příliš nezaostávaly.

Bylo by chybou se domnívat, že pro nás, usazené hluboko ve střední Evropě, jsou tyto národy natolik vzdálené, že jejich dějiny se Evropanů nemůžou nijak dotýkat. Že snad jen výjimečně v případě Mongolů nebo Hunů pronikli tito kočovníci hlouběji do Evropy. Faktem je, že velké přesuny kočovníků ovlivňovaly často významně i dějiny říší, které se od nich nacházely tisíce kilometrů, protože jejich pohyb často vyvolal řetězovou reakci. A tak mohl být úpadek či rozmach Byzance zřetelně ovlivněn událostmi až na východě Asie.

Tato kniha si klade za cíl přiblížit nejenom ty kočovníky, o kterých se běžně učí na školách, ale i takové, jejichž dějiny u nás znají jen specialisté a v češtině o nich zatím téměř nic nevyšlo. Historie některých kočovných národů, případně určitých regionů jsou česky popsány dobře, komplexnější pohled na vývoj v eurasijských stepích ale zatím chybí. Délka kapitol proto není přímo úměrná významu určité říše či délce její existence, ale spíše tomu, jak dostupná je o ní literatura v češtině. Proto třeba vyprávění o Maďarech nebo Parthech jsou poměrně krátká. Podobně Attila a Hunové v Evropě tu jsou podáni stručněji. (O nich lze získat podrobnější informace například v nedávno vydané knize Jarmily Bednaříkové *Attila. Hunové, Řím a Evropa*.) Více se kniha zabývá osudy jejich asijských předků Hunů Siung-nuů, ale také u nás téměř neznámých Turkutů, kteří jako nebezpeční nepřátelé i důležití spojenci válčili s několika velmocemi své doby, vytvořili jednu z největších říší v historii, táhnoucí se na vrcholu své moci od Černého až po Žluté moře. Z relativně známých kočovnických etnik je tu velká pozornost věnována Mongolům, popis jejichž dějin bývá ale obvykle zúžen jen na osobnost Čingischána a následnou expanzi do Evropy. Vedle toho se tu hovoří o mnoha dalších více či méně známých národech, je naznačeno jejich místo v historii a obvykle popsány i zvláštnosti jejich bojové taktiky.

Knih o tomto tématu není u nás mnoho, v seznamu použité literatury v závěru se proto hojně vyskytují jména zahraničních autorů. Nejčastěji jsou jejich práce v ruštině. To je zcela pochopitelné, protože pro Rusy, případně představitele některých dalších národů bývalého Sovětského svazu, patří mnohé z těchto kmenů do historie jejich země.

SEVEROÍRÁNSKÉ KMENY

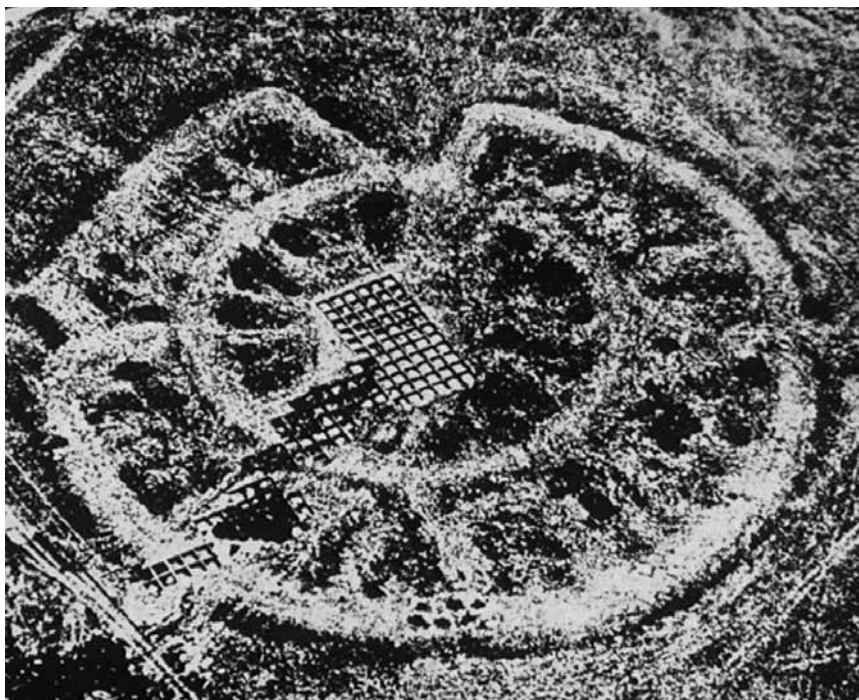
Původ a dělení severoíránských kmenů

Představa kočovných nájezdníků, kteří ohrožovali velké říše Evropy a Asie, je většinou spojena s kmeny, hovořícími altajskými jazyky, tj. hlavně mongolskými a tureckými. Podobnou roli ale hrály kmeny, náležející k severoíránské (též východoíránské) jazykové rodině. V období mezi 1. tisíciletím př. n. l. a polovinou 1. tisíciletí n. l. ovlivňovaly zásadním způsobem dějiny Eurasie. V 1. tisíciletí př. n. l. obývaly tyto kmeny rozsáhlé stepi od Černého moře až po severozápadní Čínu.

Jsou známé pod mnoha jmény, jimiž je označovaly vyspělé národy v jejich sousedství. Velký problém je s jejich rozlišením, protože všechny tyto kmeny si byly jazykově i kulturně velmi blízké, navíc se neustále stěhovaly, spojovaly do různých svazů a opět přeskupovaly. V odborné literatuře jsou rozpory v zařazování jednotlivých kmenů, na současném stupni bádání zatím nelze dojít k všeobecně uznávanému řešení. Tyto kmeny žily na periferii vyspělých civilizací, od nichž o nich máme informace, ty jsou ale dosti rozporuplné. Číňani jim říkali **Jüe-č'**, Indové **Šakové**, Peršani znali jen **Saky**, Řekové rozlišovali **Skythy a Sarmaty**, znali i **Massagety**. Najít mezi těmito skupinami jasné hranice je prakticky nemožné. Vzhledem k jejich vzájemné blízkosti je možná nejjednodušším a zároveň i pravdě nejbližším řešením označit je všechny za Skythy v širším slova smyslu, přičemž při vyprávění o dějinách jednotlivých civilizací, s nimiž přišli do kontaktu, je možné i nadále používat ta jména, kterými je sousedé nazývali. Dílčí rozdíly mezi jednotlivými skupinami vznikaly asi hlavně pod vlivem různého místního obyvatelstva, které si během svých výbojů podmanili.

Za předky těchto kočovníků (ale i Indů a Íránců) bývají obvykle zejména v ruské literatuře (nejpodrobněji asi u E. E. Kuzminové) pokládány pastevecké kmeny **andronovské kultury**, které se ve 2. tis. př. n. l.

šířily od Uralu na východ na Sibiř. Tito lidé začali jako první používat válečné vozy tažené koňmi a díky tomu ovládli rozsáhlé, převážně stepní teritorium od Volhy po Minusinskou kotlinu na Sibiři. Severní hranicí byla tajga, na jihu byly jejich památky nalezeny v Turkmenistánu, Tádžikistánu a Kyrgyzstánu. Nejstarší památky patří k okruhu **Sintašta-Petrovka** na jižním Urale poblíž Čeljabinska. Osady tohoto typu vznikaly na přelomu 3. a 2. tisíciletí př. n. l. V obydlích se nacházejí píčky na zpracování kovů, na keramice, vyráběné bez hrnčířského kruhu, najdeme jako vzor svastiku. Zajímavé je naleziště **Arkaim**, chráněné dvěma soustřednými valy. Jednalo se o převážně pastevecký lid, jehož nejcennějším majetkem byla stáda koní a dobytka. Jejich způsob života neumožňoval dlouhý pobyt na jednom místě. Přibližně za 25 let vyčerpali všechnu půdu v dostupném okolí a museli se odstěhovat. (Více o těchto zajímavých nalezištích např. u D. G. Savinova.)

Arkaim, pozůstatky opevněného sídliště z doby bronzové

Lidé andronovské kultury nebyli ještě kočovníci. Žili v osadách v údolích řek. Jejich obydlími byly polozemnice, větší sloupové domy nebo lehčí stanové přístřešky, předchůdci jurt. Rozhodující bylo pro ně pastevectví, znali ale i zemědělství. Byli schopnými metalurgy, své zbraně a nářadí vyráběli z bronzu. Mrtvé pohřbívali do mohyl (kurganů), které se nacházely poblíž jejich sídlišť. Uvnitř mohyly byl někdy srub. Mrtví byli pohřbeni v jámách ve skrčené poloze na levém boku s hlavou směrem na západ. Nad hrobem vytvářeli kamenný násyp. Mohyly někdy obklopovali kamennými ohradami. Vzácněji se objevila i kremace. Ta byla typická pro fedorovský typ, který se ve druhé polovině 2. tisíciletí př. n. l. šířil ze středního Kazachstánu do Kyrgyzstánu a nakonec došel až k Jeniseji.

Zatímco předkové kočovných severoiránských kmenů žili ve stepní zóně, příbuzní Indoíránci se stěhovali v několika vlnách na jih. Menší skupiny se přesouvaly již v 1. polovině 2. tisíciletí př. n. l. Archeologické nálezy ukazují, že se jednalo převážně o „Andronovce“, v menší míře ale i o příbuzný lid srubové kultury, která se vyvíjela asi od 17. století př. n. l. mezi Uralem a Dněprem. Nešlo zřejmě o nějaké masové migrace, ale spíše o přesuny menších válečnických klanů, které s sebou měly málo žen. Ty si často brali od původního obyvatelstva. První Indoíránci se přesouvali na krytých povozech, lehké válečné vozy s paprskovými koly vezli přitom rozebrané. V boji si chránili hlavy koženými čapkami, používali luky a šípy, oštěpy a bronzové kinžály. Díky válečným vozům a bronzovým zbraním měli nad místním obyvatelstvem jasnou vojenskou převahu a ovládli ho. Vzájemné vztahy s místními lidmi se ale asi v různých oblastech dost lišily. Zřejmě záleželo na poměru mezi počtem nově příchozích a starousedlíků. Zatímco někde jasně převážila nová kultura, jinde se původní způsob života příliš nezměnil.

Masovější migrace na jih nastává ve druhé polovině 2. tisíciletí, kdy došlo ve stepi k ekologické krizi. Ostře se ochladilo, padalo hodně sněhu, koně si těžko hledali potravu, ubylo lovné zvěře. V té době ale ovládli lidé umění jízdy na koni. To jim dávalo zcela nové možnosti. Začali se svými stády kočovat. Krmivová základna se tak výrazně rozšířila. Větší pohyblivost ale nutně vedla i k častějším ozbrojeným konfliktům. Proto se postupně rozšiřuje arzenál bronzové výzbroje a postupně se objevují i železné zbraně. Prvními kočovnými jezdci byl lid karasukské kultury na jižní Sibiři. Ta je nazvaná podle naleziště u řeky Karasuk. Na jejím utváření se zřejmě podílely jak europoidní andronovské kmeny, tak

Ukok na Altaji

i původní mongoloidní skupiny. Její jádro se utvořilo v Minusinské pánvi, příbuzné skupiny žily ale na ohromném teritoriu od západní Sibíře a Kazachstánu po východní Sibíř, Mongolsko a severní Čínu. Její nositelé vyráběli vynikající kompozitní luky z několika vrstev dřeva a rohoviny, které se staly vzorem pro luky nomádů až po moderní dobu. Měli rozvinutou metalurgii bronzu, který ale používali hlavně na výrobu zbraní. Pro boj na blízko používali krátká kopí, kinžály a krátké meče, určené k bodání. Rukojeti jsou někdy zakončeny hlavami zvířat, v nichž někteří badatelé vidí počátky skythského zvěrného stylu. Mrtvé pohřbívali do kamenných hrobek umístěných pod kurgany. Tato kultura je zároveň klíčová pro změny v životě ve stepích, protože představuje pozvolný přechod k polokočovnému a kočovnému způsobu života. Rozhodující pro obživu bylo pastevectví, v menší míře doplňované primitivním zemědělstvím. V závěrečné fázi žily trvale ve vesnicích už jen ženy a děti, zatímco muži vyráželi se stády do stepí.

Důsledkem rychlých přesunů kočovníků byla určitá kulturní unifikace mezi stepními kmeny. Indoíránci se ještě ve větší míře stěhovali za příznivějšími podmínkami na jih. V některých případech ale prostě ustupovali před svými příbuznými. Karasukské kmeny ovládly ve 14. stol. př. n. l. Minusinskou pánev a vytlačily odtud andronovské

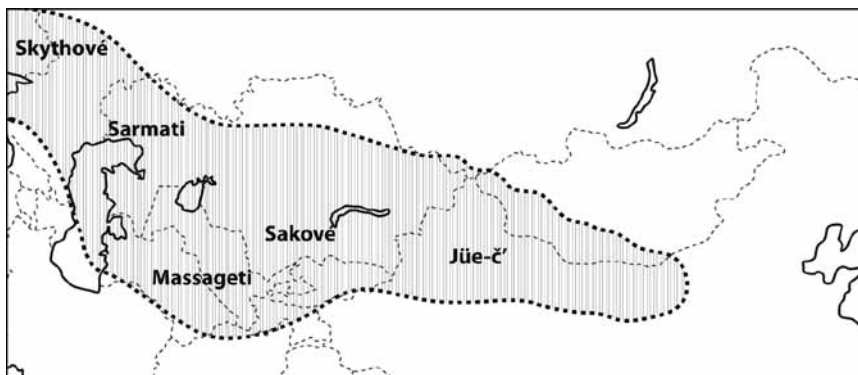
kmeny fedorovského typu. Ty se přesunuly na západ do Turkmenistánu, jižní Baktrie a k hornímu Indu. Další osudy skupin, které dotvářely indoevropské osídlení Indie, Íránu a Střední Asie, už nezapadají do rámce této knihy, věnované kočovníkům.

A jak tedy došlo k dotvoření výše zmíněných skupin severoiránských kmenů? Kultura Saků a Sarmatů v Kazachstánu navazovala poměrně bezprostředně na andronovský lid (pomineme-li vlivy, které působily při dotváření typického zvěrného stylu v umění, přicházející pravděpodobně z východní Asie, ale možná i z Persie). Vyspělá kultura černomořských Skythů (tedy Skythů v užším slova smyslu) je výsledkem mnohem složitějšího vývoje. Jejich předkové přišli z Asie v 8. stol. př. n. l. a přes Kavkaz pronikali na území vyspělých blízkovýchodních civilizací. Bojovali například s Asyřany, Egypťany či Urartejci na Kavkaze. Je pochopitelné, že je tyto vyspělé země i určitým způsobem kulturně ovlivnily. To platí zejména o říši Urartu. Když se poté usadili v severním Černomoří, podrobili si zde potomky příbuzných kmenů srubové kultury a postupně se dostali do kontaktu s Makedonci a Řeky, což vše na nich zanechalo svůj vliv.

Pokud se přidržíme tradičního dělení, obývali od přelomu 8. a 7. století př. n. l. stepi severního Černomoří Skythové, severně od Kaspického moře a Aralského jezera žili Sarmati, kteří ale postupně většinu skythského území zabrali, oblasti východně od Kaspického moře a jižně od Aralského jezera až po řeku Syrdarju obývali Massageti a dále na východ pak ležela sídla Saků. Přitom ale poklady z altajských mohyl, náležející ke kultuře Pazyryku, bývají v ruských muzeích také označovány jako skythské, i když tam Skythové v užším slova smyslu nežili. Tito lidé, které je obtížné pojmenovat, nepochybně také patřili do komplexu severoiránských kmenů.

Skythové

Ze všech kmenů severoiránské jazykové rodiny jsou právě oni nejznámější. O jejich způsobu života, kultuře a obřadech poměrně podrobně informoval Hérodotos, existuje i velké množství archeologických nálezů. Podle Hérodota si Skythové sami říkali Skoloti. Toto jméno je snad odvozeno od staroiránského „iškuži“ (střelci, lučištníci) a příbuznými jsou

Severoíránské kmeny v polovině 1. tisíciletí př. n. l.

zřejmě i pojmenování Saků a středoasijských Sogdů. Že by si Skythové sami říkali „lučištníci“, to zní poměrně logicky. Vždy se považovali za vynikající střelce z luku a i ostatní národy to u nich oceňovaly.

Byly to zřejmě boje o pastviny, možná způsobené suchem, které vedly k vytlačení Skythů z Asie do Evropy. To se odehrálo někdy na konci 8. století př. n. l. Na ústupu před **Massagety** napadli Skythové **Kimmerie**. Tento národ z jihoruských stepí s nimi byl asi též v jisté míře spřízněný, jeho původ je hledán v srubové kultuře. Jsou jim připisovány kurgany západně od Donu, v nichž se našly bronzové zbraně a zbytky koňských postrojů. Část Kimmeriů pronikla, následována Skythy, přes Kavkaz do Malé Asie, hlavní síly jimi byly ale rozbity někdy v jižním Rusku, kde se útočníci postupně začínají usazovat. Zároveň ale Skythové pokračují i v útocích na Kimmerie. Ti zničili na západě Malé Asie Frýgii a zpustošili Lýdii, poté ale mizí z historie. Skythové přispěli ke zničení mocné říše **Urartu** v Zakavkazsku, ohrožovali Asýrii, některé skupiny pronikly až k hranicím Egypta, který se koncem 7. stol. př. n. l. raději vykoupil, aby se uchránil před jejich nájezdy. S mimořádně pohyblivou skythskou jízdou si tradiční despotie, v jejichž armádách převládala pěchota podporovaná válečnými vozy, nevěděly rady. Právě v té době byla koalici Babyloňanů a Médů zničena mocná novoasyrská říše a Médové se rozhodli Skythy z Asie vytlačit, což se jim nakonec podařilo.

Od té doby se definitivně skythskou sídelní oblastí stalo severní Černomoří. Jejich území se rozkládalo mezi Dunajem a Donem. Kromě

Pohár
s vyobrazením Skytha
z kurganu Kul-Oba

pastvin a dostatku lovné zvěře se na tomto teritoriu nacházela i naleziště potřebných kovů, jako například železa v Podněpří a na Kavkaze a dále též mědi v Zakavkazsku. Z Černomoří podnikali Skythové nájezdy až do střední Evropy do oblastí lužické kultury. I zde byly nalezeny jejich typické trojboké hroty šípů.

Koncem 6. století byli napadeni perským králem **Dareiem I.** Ten připravoval útok na Řecko, nejprve ho ale chtěl odříznout od dodávek obilí z Černomoří a proto si nechal postavit most z lodí, přes který přešel se svou armádou přes Dunaj a pronásledoval na sever Skythy. Ti před ním ustupovali a uplatňovali taktiku spálené země. Dareiova armáda byla dost vyčerpaná a nepřítele se nepodařilo přimět k rozhodující bitvě. Velkému králi nezbylo nic jiného, než se bez úspěchu stáhnout zpět za Dunaj.

Ve 4. stol. př. n. l. se na východních hranicích Skythie objevil nový agresivní národ. Byli to **Sarmati**. Hovořili stejným jazykem a vedli

Zlatý hřeben z kurganu Čertomlyk,
5.–3. stol. př. n. l.

podobný způsob života, v něčem se ale od Skythů zásadně lišili. Zatímco u Skythů nehrály ženy příliš významnou úlohu, sarmatské ženy jezdily na koních, lovily a bojovaly společně s muži. Údajně se dívka nemohla vdát, dokud nezabila nepřítele. Kolem poloviny 4. stol. př. n. l. pronikají Sarmati za Don a Skythové hledají nová území. Část jich překročila Dunaj a usadila se v oblasti Dobružské, kde si vytvořili tzv. Malou Skythii. To vyvolalo reakci ze strany Makedonie, jejíž král **Filip II.** proti nim v roce 339 př. n. l. zaútočil, zabil jejich krále **Atea** a přiměl je poddat se. Brzy poté ale musel proti nim vyslat novou výpravu jeho syn **Alexandr**. Protože ale sám byl zaměstnán tažením do Asie, poslal proti nim jednoho ze svých vojevůdců Zopyria, kterému se podařilo proniknout až k Dněpru.

Od 3. století př. n. l. se centrum skythské moci přesouvá na Krym. Ve 2. stol. př. n. l. zde vyrůstá město **Skythská Neapol**, ležící na okraji dnešního Simferopolu. V té době tu vládl král **Skilur** (zemřel kolem roku 113 př. n. l.). Zde byla skythská kultura zřetelně ovlivněna Řeky, s nimiž Skythové hodně obchodovali. Dodávali jim mléko, kůže, kožešiny, jeseťery, med, maso a také otroky. Sami nakupovali luxusní zboží, kera-

miku, olej a víno. Neapol byla chráněna mohutnou kamennou hradbou s branami a věžemi. Také domy byly kamenné o více místnostech, které obklopovaly vnitřní dvůr. Stály tu sochy z mramoru a bronzu, stěny byly vyzdobeny nástěnnými malbami, ve velkých amforách se ukládalo víno. Žili zde zřejmě hlavně řemeslníci a obchodníci. Bohatství obyvatelstva odrážejí zlaté a jiné cenné předměty v jejich hrobech.

Stepní oblasti severního Černomoří ale postupně ovládají Sarmati, jejichž těžká jízda byla mnohem nebezpečnější než většinou lehce ozbrojení Skythové. Skythská říše na Krymu dožívá do 3. století n. l., kdy ji poslední ránu uštědřili další noví příchozí – germánští **Gótové**.

Skythové patřili k prvním národům, které ovládly jízdu na koni. Vyspělé civilizace Evropy, Asie a Afriky používaly sice již ve druhém tisíciletí př. n. l. koně k tažení válečných vozů, jezdit na nich ale jejich bojovníci ještě neuměli, většinu armád navíc obvykle tvořila pěchota. Vojska Skythů tak byla mnohem pohyblivější než jejich nepřátelé. Ti se na to sice brzy snažili reagovat, nešlo to ale hned. Například v **Asýrii** zavedli podle jejich vzoru jízdní lučištníky, kteří byli ale proti Skythům zoufale neohrabaní. Zatímco posledně jmenovaní dokázali přesně střilet za jízdy, dokonce i směrem dozadu, u Asyřanů se v počátcích jezdeckví dva jezdci zastavili, jeden přidržel oba koně a druhý střílel. Přesto se tato převratná novinka ve válčení rozšířila celkem rychle, byla to nutnost, umožňující přežít.

Je zajímavé, že Skythové, kteří na hřbetech svých koní trávili tolik času – v boji, při pasení, na lovu – svá krásná zvířata nikdy nezapřahali do povozů. K tomu používali hovězí dobytek. Vládcům přidali do hrobu několik koní, nejméně jednoho koně měli ale i prostí lidé a také ženy. Na Kubáni a v Podněpří byly v největších kurganech nalezeny desítky koní.

Postroje a vše, co ke koni náleželo, bylo zdobené a je zřejmé, že bylo vyráběno s velkou láskou a pečlivostí. K jejich výrobě byly použity nejlepší a nejdražší materiály, které měli tehdy k dispozici. Je pochopitelné, že velká část těchto cenných předmětů byla v pozdějších dobách z hrobů uloupena, dochované zbytky dávají přesto jasný obraz o mistrovství tehdejších řemeslníků.

Pohřební obřady skythské elity byly velmi složité a slavnostní. Pohřby významných osobností se dlouho odkládaly, obvykle se konaly jen na jaře a na podzim, což souviselo s pravidelnými přesuny a hledáním

nových pastvin. Proto bylo nezbytné balzamování mrtvých, při kterém bylo tělo naplněno aromatickými bylinami. Mrtvý byl naložen na vůz, který projížděl od osady k osadě, následován nařikajícími lidmi, kteří si při té příležitosti ostříhali vlasy. Ti se úmyslně zraňovali, mrskali se, bodali si šípky do rukou. Celé procesí vedl kněz, za ním následovali muži nesoucí na žerdích symboly divokých zvířat a dravců, dále příbuzní, kteří zvonky a chřestítky zaháněli zlé duchy. Cesta musela trvat čtyřicet dní. Teprve poté nebožtíka dovezli k vlastnímu místu pohřbu a tělo bylo spuštěno do pohřební komory. Mrtvému dali do hrobu všechny potřebné věci, které měl rád: zlaté předměty, potraviny, nápoje, zbraně. Poblíž byla pohřbena manželka, sluhové, koně. Mrtví leželi na zádech s tváří obrácenou k východu. Podle Hérodota bylo ještě za rok na výročí pohřbu vládce zabito padesát jízdních bojovníků z jeho gardy i s koňmi. Tento zvyk ale nebyl archeologickými nálezy prokázán. Účastníci pohřbu prodělávali rituální očistu v jakési období parní lázně, kde možná zároveň vdechovali nějaká narkotika.

Pohřebiště byla posvátnými místy, jichž si Skythové podle svědectví jiných národů cenili nade vše. Svým způsobem jim možná nahrazovala neexistující chrámy. Prostorové rozvržení kurganů bývalo různé, někdy poměrně složité. Obvykle zde byla velká centrální komora, z níž vybíhaly na různé strany menší poboční, jedna až čtyři. V hlavní komoře byly zejména osobní věci a cennosti mrtvého a bývala vyzdobena malbami nebo nástěnnými koberci, aby připomínala obydlí. V pobočních byly zbraně, jídlo a nápoje, manželka a služebníci. I zde bylo mnoho cenností: číše, zrcadla, náušnice, prsteny. Koně nebývali pohřbeni ve vlastních pohřebních komorách, ale spíše v jejich bezprostřední blízkosti.

Pohřební komory byly vyhloubeny hluboko do země a stropy držely mohutné sloupy, někdy také kamenné desky. Nad vlastní pohřební komorou pak byl vybudován velký umělý kopec z hlíny a kamení. Celkové rozměry pak dosahovaly i několik desítek metrů.

Skythové byli mimořádně pověřiví, věřili na různá kouzla a amulety. Z okruhu vlivných rodin pocházeli i mágové, kteří dokázali předvídat budoucnost a provádět různá kouzla. Oblékali se do ženských šatů a mluvili vysokým hlasem. Je docela možné, že se jednalo o eunuchy. Byli sice vážení, ale jejich profese nebyla bez rizika, pokud se v nějaké důležité předpovědi významně zmýlili. Za to mohli být i upáleni, dokonce včetně svých mužských příbuzných.